

**ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ МОЛОДІ ТА СПОРТУ**

**ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА РАДА НАРОДНИХ
ДЕПУТАТІВ
КОМІСІЯ У СПРАВАХ МОЛОДІ**

ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИКОРДОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЗАКАРПАТСЬКА МОЛОДІЖНА ДЕМОКРАТИЧНА СПІЛКА

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА НА ЗАКАРПАТТІ

**Матеріали
обласної науково-практичної конференції**

(Ужгород, 27–28 січня 1993 р.)

**У ж г о р о д
Закарпатський Центр соціальної служби
для молоді**

Від упорядника

Під молодіжною політикою розуміють діяльність спеціальних державних інституцій, що займаються відповідними проблемами в загальнодержавному та регіональному вимірах, - міністерство, комітети, управління, комісії, центри у справах молоді.

Головним стержнем молодіжної політики в Україні, як і в будь-якій країні, є проблема інтеграції молоді в суспільство (соціалізація особистості), тобто засвоєння загальноновизнаних норм і моральних цінностей.

Владні структури розрізняють пряму і короткострокову молодіжну політику. Це - система заходів здебільше на місцевому рівні, яка безпосередньо відображає поточні запити молодого покоління, наприклад, будівництво мережі спорткомплексів, стадіонів, майданчиків тощо. Непряма і довгострокова молодіжна політика - опосередкований вплив на процес соціальної адаптації молоді у майбутньому (через перебудову шкільних і вузівських програм, методів навчання і т.д.) в масштабах усієї держави чи на рівні регіону.

Під цим кутом зору і розглядалися вузлові моменти в ході роботи обласної науково-практичної конференції «Молодіжна політика на Закарпатті» (Ужгород, 27-28 січня 1993 року). Ініціаторами її проведення виступили Закарпатська обласна державна адміністрація і Закарпатська обласна рада народних депутатів, Центр європейських прикордонних досліджень і Закарпатська Молодіжна Демократична Спілка.

Працювали три секції: «Шляхи формування і реалізації механізму соціального захисту молоді в умовах Закарпаття» (керівни-

ки - В.О.Приходько, заступник глави облдержадміністрації, Б.П.Студеняк, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН України, І.В.Голубка, начальник управління у справах молоді та спорту), „Проблеми формування і виховання свідомого громадянина незалежної держави” (керівники - В.С.Габорець, начальник управління культури облдержадміністрації, В.Й.Коцак, заступник начальника управління освіти, Г.І.Шманьке, професор УЖДУ), „Участь громадських організацій, рухів, національно-культурних товариств у вирішенні проблем молоді, їх взаємодія з державними органами та установами” (керівники - І.І.Мигович, професор, завідувач відділом Інституту соціології АН України, І.М.Різак, голова ЗМДС, І.І.Касинець, заступник начальника управління у справах молоді та спорту).

Участь взяли 153 представники широкої громадськості, працівників державних установ, науковці. Активну позицію під час конференції зайняли представники ЗМДС у Мукачівському районі - О.Тулук, в Іршавському - В.Пецко, у Берегівському - Л.Поп. З цікавими повідомленнями виступили і шановані гості - народний депутат України - А.Толстоухов, відповідальний секретар комісії у справах молоді Верховної Ради, Н.Рибак, голова Львівського обласного комітету в справах молоді, Душан Вітко, молодший науковий співробітник Кошицького інституту менеджменту (Словаччина) та чимало інших.

На жаль, до організаторів конференції надійшли не всі доповіді та повідомлення, виступи під час дискусій. Однак конструктивні думки всіх учасників знайшли відбиток у „Рекомендаціях” даного форуму. А відразу „по гарячих слідах” було підготовлено розпорядження представника Президента України в Закарпатській області „Про первочергові завдання по формуванню і реалізації

молодіжної політики в області” (16 березня 1993 р.). Це нормативний документ конкретної дії.

Випускаючи у світ пропонуване видання, привернемо на свій бік афоризм славного Закарпатського історика Михайла Лучкая (1789-1843): „Хай зміст принесе похвалу або догану”.

Роман Офіцинський

Р.А.Офіцинський, аспірант кафедри
історії України УжДУ

„РУСЬКА МОЛОДЕЖЬ” (1941-44) З ПІВІСТОРИЧНОЇ ВІДДАЛІ

Історія - це покоління, присипані тліном. Це - блукання у часових і просторових вимірах. Але не обов'язково навмання. Бо в спадок переходить чимало речей, гідних подиву.

Переді мною комплект журналу „Руська молодь” (у підзаголовку - „часопись для подкарпатской молодежи”). Він виходив в Ужгороді коштом „Подкарпатского Общества Наук” (редакція знаходилася на пл. Другета № 21). У 1941-44 рр. вийшло три повних річників і перше число четвертого /2/.

Журнал з'являвся раз у місяць (за винятком липня-серпня) упродовж усього шкільного року. Сересічний номер налічував до 26 сторінок „І6-того” формату і мав м'яку обкладинку, чорно-білі ілюстрації. Використовувався етимологічний правопис згідно з „Граматиком руського языка” (1941) І.Гарайди.

Р е д а к т о р. Іван Андрійович Гарайда (29 січня 1905 р., Зарічево - 13 листопада 1944 р., Ужгород) народився та виріс у вчительській сім'ї. Виїхавши з батьками в Угорщину (1919), він закінчив юридичний факультет у Будапешті та поступив на філологічний - у Пейчі. У 1930 р., як стипендіат польського уряду для вивчення польсько-угорських взаємозв'язків, став слухачем філологічного відділення Краківського Ягеллонського університету, де згодом, захистивши магістерську дисертацію з філософії (у галузі історії) і отримавши польське громадянство (1935), був призначений викладачем угорської мови.

У Краківі І.Гарайда щиро приятелював з визначним українським письменником Б.Лепким /7/. У листопаді 1939 р. разом з

університетськими колегами потрапив у концтабір Саксенгаузен. Звідси через декілька місяців його звільнили представники угорського уряду (I; 5). Реємігрувавши в Угорщину, Гарайда отримав відповідальне призначення в ЦОН, де показав неабиякі організаторські здібності.

Він започаткував при скрутних матеріальних обставинах військової доби цікаві книжкові серії - "Народна бібліотека" (вийшло 30 книг), "Дитяча бібліотека" (II кн.), "Літературно-наукова бібліотека" (більше сорока).

Особливо примітивний видавничий хист І.Гарайди на посадах редактора літературно-історико-етнографічного двотижневика "Літературна неділя" (1941-44), наукового кварталника "Зоря-Найла" (1941-44) та молодіжного місячника "Руська молодь", які він "не лише редагував, а й переважно сам вичитував коректуру" (3;4). Проте левову частку турбот брав на себе і помічник редактор цього видання Євген Верев.

Для журналу Гарайда добився офіційного статусу. Шкільний відділ Регентського комісаріату Підкарпаття рішенням від 27 січня та 28 серпня 1942 р. "дозволив і допоручив уживання новиночки "Руська молодь" у всіх руських школах" через нестачу відповідних підручників "як помічну учбову засобу". Невисока ціна (10-20 філерів) номера, на думку редактора, робила доступним журнал для найширших верств: "А зачим наша новиночка коштує лише пару філерів, то легко може її закупити і найбідніша дитина".

А в т у р а. Перші числа "Руської молодь" розпочиналися закликом "собрати і захоронити от загибелі пам'ятки нашої старшої літератури і культури". За "красні матеріали" обіцялися "книжкові нагороди", а за "найкрасші" і "грошовий гонорар". Насамперед редакція цікавила народні перекази, легенди, казки, пісні, загадки, сміховинки з життя молоді, а також описи і поход-

ження назв закарпатських сіл, гір, рік тощо.

Проте журнал не обмежувався виключно історико-краєзнавчим, етнографічним і фольклорним ужином, але й друкував художні твори молодих авторів, подавав невеликі науково-популярні статті. Спеціальна рубрика "Редактор вам пише" свідчить про тісні зв'язки та кропітку працю І.Гарайди з дописувачами. За нашими підрахунками, за час існування "Руської молодь" редактор особисто 240 разів відповів своїм авторам.

"Серед тяжких обставин і в часі, коли провадиться на далекому сході війна за цивілізацію Європи якраз в найбільших розмірах" Гарайді вдалося згуртувати навколо себе широке коло однодумців, одержимих віддати сили "для спільного добра і будучності нашого краю і отчини". Ілюстрував журнал талановитий художник Йосип Бокшай. А дописи присилали в основному учні та студенти, вчителі.

На сторінках "Руської молодь" активно виступали вже тоді відомі педагоги та письменники Олександр Маркуш (під псевдонімом Хустський), Петро Міговк (Сніжник, Соломонович, Селянинович), Федір Потушняк (Насічник), Олександр Сливка (Слимак), Юлій Борш-Кум'ятський, Іван Рознічук (Марк Бараболя), Лука Дем'ян і Петро Світлик. З них брали приклад школярі з різних куточків Закарпаття - Софія Довганич, Олена Соколь, Анна Ворон, Марія Гліба, Маруся Русняк, Єлизавета Маргітич (Велика Чингава - нині Боржавське), а також Андрій Шніцер (Вовкове, Ужгородщина), Василь Піпаш (Косівська Поляна), Іван Бойчук (Калини, Тячівщина), А.Кущня (Нижній Бистрий, Хустщина), І.Петрише (Нижній Шард - Нижнє Болотне, Іршавщина), І.Ужанин (Ворочево) та ін. Багато авторів ховалися під нерозшифрованими досі криптонімами "В.", "И.Б.", "Ікс", "Еш-", "М. Ч-кс" і т.п.

Така співпраця словами Марти Ільницької (рецензентки з "Літературної неділі"), вчила "молоду руську генерацію любити все

своє: народні звичаї, пісні, гори, ріки, полонини і все те, що прив'язує до рідної землі" /6/. Журнал, власне, спонукав читачів до гармонії з навколишнім історико-культурним і природним середовищем.

І д е й н і з а с а д и. "Руська молодь" була зовні аполітичним виданням, залишивши простір, аби "ламали списи" крайові газети "Русское слово" А.Бродія, "Карпаторусский голос" С.Фенцика, "Неділя" О.Ільницького. Проте у повсякденній діяльності і Гарайда мусів також керуватися панівними тоді ідеологічними постулатами. Отже, магістральна мета новинки - єднати "всіх подкарпатських русинів" і служити "злучником русько-мадярського братерства та укріплення державної єдності", тобто в цілому для молоді бути "показательною тою дорогою, котра веде до ідеї правдивого розбудування нашого краю та великої свято-стефанської держави".

І це робилося. Але не прямолінійно і грубо, як, приміром, у "Левентах" (військово-патріотичній організації, наві'язаній окупаційним режимом), а принагідно і невимушено. Як прагматик, І.Гарайда зумів спрямувати роботу в нейтральне русло. Його журнал формував образ не стільки лояльного громадянина чужої країни, скільки щирої патріота свого рідного краю. Досить показово у цьому плані є заставка "Руської молоді", де на фоні гірського села зображено бесіду підлітків, одягнених по-народному.

Пропагувалася головним чином угорська історія - життєписи королів Стефана Святого (1001-1038), Володислава (1077-1095), Бейло III, Володислава Ягеллончика, Матіяша Корвіна, Яноша Гуняді, а також "найбільших мадярів" - Ференца Ракоці II, графа Стефана Сейчені, Людовіка Кошута і Миколи Зрінї, коменданта Сігету в часі нападу турків (серпень 1566 р.), регента Міклоша Горті. Але, водночас, поза цими сторінками минулого немислене і Закарпаття.

Ліричні присвяти "Дума на 15 марта" Ф.Пасічника і "День

свободи 15 марта" Ст.Гапака-Параціна, шкільну п'єсу "Державний прапор і свято свободи 15. III" Михайла Ердевдія з Кальника і "Обновлений трон" ("сценічну картину в 2-х перемінах на день свободи 15 марта") П.Міговка можна записати на користь тези про чутливість літераторів до політичної кон'юнктури. Крім того, "Дві сестри" - "сценічна картина на іменини його превосходительства Николая Горті, регента Угорщини" П.Міговка, вірш "На іменини пану регенту Николаю Горті" належить перу Миколи данка, а "Пресвітлому витязю Николаю Горті" - Андрію Карпатському. До речі, останній чи то свідомо, чи то мимовільно допустився іронічних рядків: "Угорщина - наша мати, //Йдем туди косити, хати!"

Оповідавчи про прихід угрів у Паннонію, розвиток міст у добу середньовіччя та військову справу, оборону від татарів і турків, революційні 1848-49 роки, автори торкалися і подій поточної історії. Зокрема, висвітлювалася місія угорських гонведів на Східному фронті (з фотоілюстраціями). Не випадковою стала поява на сторінках журналу поезії "Лист на фронт" аноніма "Ф.С." чи запису народної пісні-новотвору з Нижнього Бистрого (подав А.Кучин) з трагікомічним підтекстом:

Ой, пиво червене,
Кто тя буде пити,
Бє я іду у катуни,
Гортію служити.

Ой, іду я у катуни,
Нигде ся не верну,
Трафить куля із канона,
Лиш ся переверну.

Гей, іду я на войноньку,
Іду собі сміло,
Пану Богу дам я душу,
Москалеві тіло.

Поряд подавалися і вельми цікаві краєзнавчі матеріали про

пересування татарських військових загонів у Мараморші 1717 р. під час австро-турецької війни, про дерев'яну архітектуру Карпат (Ф.Потушняк), минуле Хустського, Мукачівського і Ужгородського замків, битву куруців з лабінцями 7 червня 1703 р. біля Довгого (О.Маркула), „верховинську акцію" Едварда Егана, про чільних представників закарпатської літератури XIX- початку XX ст. - М.Лучкая, О.Духновича, О.Павловича, Т.Злоцького, А.Крालицького, Ю.Матковича, І.Білака.

Бачимо також історико-географічні нариси з фотографіями про Страбичово, Ворочезо, Нижній Бистрий, Загаття, етнографічні замітки з Драгови і Нижнього Шарду, дописи про відзначення „дня померлих" (Перше листопада) і про сплав бокорів по Ріці, гуцульські промисли, зв'язані з обробкою деревини і таке інше.

Н а в ч а л ь в о - в и х о в н і ф у н к ц і ї. Журнал виховував у читачів передусім чуйність і добродійність. До образу матері та материнства звертався Ф.Потушняк у віршах „Мати" і „Самотня мати", ним трепетно позначені поетичні дебюти Ю.Комара („Молитва за маму") і В.Гурдзана („Хвора мати"), автора, підписаного „Г." („Над колоском"). Йосиф Семак в етюді „В день матерей" ужив яскраву метафору - „дорога Мати срібнобілим цвітом свого волосся цвіте мені". Близькими до них за пафосом є новела „Маточка" П.Міговка, драма „Мала мамка" („по П.Гудкову приспособив Ф.Хдезьовський"), лірична замальовка „Дві мамки" В.Піпаша.

Серед інших зразків морально-етичної проблематики виділяються анонімні публіцистичні замітки „Любов до книжки", „12 заповідей для молоді", „Ремесло" і „Веселий убійник" (про алкоголь); „Вийшов сіяч сіяти..." та лист до молоді „Все горі - все вище..." Й.Семака. У проблемній статті „Молодежь" Дмитра Поповича обумовлювався сенс життя, пошуки щастя, насолода прекрасним у дусі християнської традиції. Надто примітний ідейний стержень, навко-

ло якого публіцист зацентрував увагу: „Чия молодежь, того будущность!"

Легенди про святих (Ісуса Христа і св.Петра), вірші та коротка дидактична проза на шкільну тематику оприлюднені тут найперше - Ю.Боршоша-Кум'ятського, С.Галака, П.Світлика, кравномовно підтверджують високогуманні цінносні орієнтації видавців „Руської молодежи".

З-поміж навчальних дисциплін у журналі найкраще представлена географія і природознавство (рубрика „Чужі краї - чужі сторони", „Всячина"). Подавалися популярні нариси про далекі країни (Бельгійське конго, Японію, Іран, Бірму), моря і океани (американського дослідника морських глибин біля Кораллових островів Вільгельма Бібе, Тихий океан), про головні міста країн та держави (Ужгород, Будапешт), ріки (Тиса, Ріка) та гори (легенда „Як постали гори Мараморш"), рівнини (Велика Угорська низовина). Для школярів і вчителів пропонувалися спеціальні теми „Тундри", „Компас", „Подорож краплі води", „Отки має земля тепло?", „Гончарство".

Юні біологи могли багато почерпнути відомостей з ботаніки - про лікарські рослини, „дневник дерев", „походження крumpель", включаючи народні легенди про трепету (трясучку), божу розу, незабудку, барвінок, папороть і кровник. „Цикл оповідань з природи" (вовки, лисиці, зайці, кертця (кріт), тури), „домашні звірята" (коні, корови, вівці), „домашні звірята чужих сторін" (верблюд, осел, лама), „домашня птиця" (кури), розповіді про диких птахів („Передіт птиць") та екзотичних тварин (орангутанг, слон) і риби („Акваріум") цілком умістилися б в обсяг шкільного підручника по зоології. Розглядалась і біологічна сутність людини, людські популяції та раси („Барва тіла у різних народів"), у дохідливій формі ставилося питання охорони навколишньої природи („Абрагам

Лінкольн - приятель птиць").

З фізики і астрономії, хімії зустрічаються окремі фрагменти - "З науки винаходів і життя", біографічні етюди "Николай Коперник" і "Молодість Ісаака Ньютона" Ф.Потушняка, "Як далеко суть од нас звізди" О.Маркуша. Цікаво висвітлені теми "Нафта", про добування і виробництво гуми, солі, чавуну і сталі.

У рубриці "Забава, загадки, ребуси" подавалися нескладні конкурсні завдання з геометрії та алгебри (обчислення площ земельних ділянок, виторгованих грошей та ін.), розраховані здебільша на уважність і кмітливість. Припадково зачіпалась медицина і гігієна (про хворобу осипку (віспу), профілактику захворювань ока та вуха), малювання ("Учимося малювати"), спорт і військова справа ("Падак" - парашут).

На сторінках "Руської молодіж" народознавство зайняло найбільш поважне місце. Окрім названих фольклорних жанрів (легенд і переказів), етнографічних замальовок бачимо великий масив прислів'їв (з Вовкового, Білок, Нижнього Бистрого, Косівської Поляни), безліч анекдотів (рубрика "Смішне"), пісень - коломийок і колядок (з Лисичова, Калин, Волоського, Урмезіюва), балад (Вишні Верещки). Та щонайбільше друкувалися казки - оригінальні автентичні записи, літературні обробки, переклади з чужих мов (угорської, норвезької). Подивували читачів своїм уянням П.Міговк, що знайшов талановитих оповідачів в особі Юри Рака (6 казок) та Василя Немена (дві), О.Довганич, О.Соколя, В.Марковцїй, Ю.Пуглик, М.Русняк, А.Ворон, Е.Маргітич, Г.Гардубей. Їх записи давно стали дорогим скарбом української фольклористики.

Етимологічний правопис І.Гарайди не був кінцевим злом для рідної мови. Наприклад, "Русское слово" А.Бродія та "Карпаторусский голос" С.Фенцика нав'язував узагалі-то місцевому населенню чужий "русский язык" з його дореволюційною графікою. Повернення

до материнського слова (говірки свого села) знову-таки не стало тотальним. Група авторів (Ф.Потушняк, М.Бараболя, Ю.Боршом-Кум'ятський, Л.Дем'ян, О.Маркуш, П.Світлик і др.) у попередній "чехословацький" період активно користувалась всеукраїнською літературною мовою і продовжувала розвиватися під впливом нещодавніх творчих імпульсів.

Серед плеяди нових імен, що виступили у 1941-44 рр. на сторінках журналу варто згадати поетів С.Гапака, В.Гурдзана, Й.Архія, Ю.Шестака-Яворського (з його: "Вечір тихий, вечір нічний //Обняв сонні гори, //В думках своїх благовійних //Казку шепче борам"), Е.Кубинія. Загалом творча молодь знаходила всіляку підтримку зі сторони невсипущого редактора.

Значення. Як бачимо з приведеного, І.Гарайда постарався, аби "Руська молодіж" запам'яталася сучасникам. Журнал знаходив свої матеріали і цю неповторність та самобутність завоював шану читацького загалу. Він не конкурував з "Літературною неділею" чи із "Зорек", розрахованих на студентів, учителів і науковців, не дублював і педагогічний часопис "Народна школа" (1941-44) П.Федора, не відбирав хліба від газет.

"Руська молодіж", звичайно, мусіла бути обережнішою і поміркованішою, аніж празький орган молодих прибічників українського націоналізму "Проблем" (1931-1944) С.Росохи чи щомісячний ілюстрований часопис "Голос молоді" (Й.Гавелка - Ужгород, січень-травень 1934 р.), який належав Закарпатському крайкому КПЧ. Найбільш рельєфно спостерігається зв'язок "Руської молодіж" з краєзнавчим журналом "Наш рідний край" (Тячів, 1922-1938) О.Маркуша.

Але при всьому тому видавці продемонстрували і можливість виживання періодики в скрутних умовах другої світової війни. Тільки прихід Радянської Армії припинив видавничі плани, а І.Гарайда помер у застінках "СМЕРШу".

З півстолітньої віддалі втрачається відчуття тодішніх турбот і неспокою. Видиться лише зроблене. Хто кому більше догодив і нашкодив - похідне... "Руська молодеж" належить тому, пережитому часові. А що ж маємо ми сьогодні? І на що здатні?

Літературні вказівки

1. Державний архів Закарпатської області. - Фонд 2558. - Опис І. Справа 939. - 38 арк. (кримінальна справа НКВС СРСР 1944 р., Заведена на І.Л.Гарайду).
2. Руська молодеж: часопись для подкарпатской молодежи /Вид. ПОН, відп.ред.І.Гарайда. - Ужгород. 1 річник: 1941 (числа 1-3) - 1942 (числа 4-10); 2 річник: 1942 (ч.1-4) - 1943 (ч.5-10); 3 річник: 1943 (ч.1-4) - 1944 (ч.5-10); 4 річник: 1944 (ч.1) 1945.
3. Дзендзелівський Й. І.А.Гарайда як філолог і громадський діяч //Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матер. наук.-практ.конфер. (Ужгород, 5-6 травня 1992 р.) - Ужгород: Патент, 1993. - С.142-156.
4. Дзендзелівський Й. ПОН і забутий Гарайда //Карпатський край, Ужгород. - 1993. - № 1. - С.12-13; № 2. - С.12-14.
5. Довганич О. В'язень гестапо і "СМЕРШу": І.Гарайда //Карпатський край. - 1993. - № 9-11. - С.29.
6. Ільницька М. Руська молодеж //Літературна неділя, - Ужгород. - 1941. - 26 жовтня.
7. Маркус В. Малярська окупація Карпатської України //Вісник ОУСУ, Нью-Йорк. - 1952. - № 2. - С.15-22.